

О.В. Свирідюк
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

**ПОЛІКУЛЬТУРНІСТЬ ЯК СТРАТЕГІЯ ІННОВАЦІЙНОГО
РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ
(ДОСВІД КАНАДИ)**

У статті розглядається полікультурність як стратегія інноваційного розвитку вищої педагогічної освіти в Україні. Метою статті є аналіз та порівняння полікультурного компоненту навчальних планів з підготовки вчителів в Україні та Канаді. Методологія дослідження передбачала використання теоретичних і практичних дослідницьких методів. Розглянуто сутність поняття полікультурності. Здійснено компаративний аналіз полікультурного компоненту в навчальних програмах підготовки вчителів у вищих навчальних закладах України та Канади. Зроблено висновок про необхідність активного використання накопиченого світовою педагогічною практикою потенціалу для вирішення проблем українського полікультурного суспільства. Серед перспектив подальших наукових розвідок визначено питання загальної характеристики полікультурного виховання в сучасній шкільній освіті України.

Ключові слова: *полікультурність, інноваційний розвиток, культурний плюралізм, різноманіття, етнокультурність, ідентичність, міжкультурність, інтеграція.*

Постановка проблеми Становлення української державності, побудова громадянського суспільства, інтеграція України в світове та європейське співтовариство передбачають орієнтацію на Людину, її духовну культуру і визначають основні напрями модернізації навчально-виховного процесу. Проблеми толерантності, протидії тероризму, виховання в дусі миру й взаєморозуміння між народами, охорони оточуючого середовища, здорового способу життя, продуктивного дозвілля, захисту прав людини, розвитку студентського самоуправління посідають особливе місце в суспільстві.

Саме студентство становить мозаїчну картину національного багатства різних культур, різних етнокультурних традицій і устремлінь, що передбачає високу культуру міжетнічних відносин, прагнення до співпраці, співробітництва.

Молодь різних національностей об'єднують загальнолюдські цінності, прагнення до розвитку своїх здібностей і задоволення духовних потреб, реалізації життєвих планів у відповідності до уяви про сенс життєвих цінностей [10, с. 1].

Підготовка молодого покоління до ефективної діяльності в умовах поліетнічного та полікультурного суспільства проголошена пріоритетним завданням у документах ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, представницькими міжнародними форумами, присвяченими актуальним проблемам освіти. У процесі формування особистості, готової до життя в полікультурному соціумі, вирішальна роль належить системі освіти, і насамперед вищій школі.

Отож полікультурна освіта є новою освітньою стратегією, що визначає структурно-змістову організацію навчально-виховного процесу, характер викладання університетських дисциплін і методику виховної роботи на засадах принципів гуманізму, демократизму, культурного діалогу, врахування культурно-психологічних факторів особистості [5, 23]. Саме тому стратегічним завданням вищої школи України має бути підготовка вчителів до роботи у полікультурному соціумі.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженню питань полікультурності присвячена велика кількість праць, як і вітчизняних вчених так і зарубіжних, зокрема І. Балицька, В. Болгаріна, І. Лощенова, С. Лукянчук, В. Погребняк, О. Слоньовської, М. Фуллан, С. Ніето, Н. Глейзер, Д. Голлнік, Ф. Чінн.

Мета статті проаналізувати та порівняти вміст полікультурного компоненту у навчальних планах з підготовки вчителів в Україні та Канаді.

Методи дослідження. Для розв'язання визначених завдань використано такі методи дослідження: описовий, статистичний і компаративний.

Виклад основного матеріалу Однією з визначальних рис світового культурного розвитку протягом останніх років ХХ століття стало утвердження поняття полікультуралізму. В основі концепції полікультуралізму лежить відхід від чітко окресленої, основаної на єдиній мові, спільній естетичній та ідейній традиції національної культури на користь рівноправного співіснування численних культур, стилів життя та творчих практик, притаманних різним

етнічним, соціальним, релігійним чи навіть віковим групам з їхніми специфічними особливостями. Саме таке поняття полікультуралізму закладене в численні документи, ухвалені останнім часом поважними міжнародними організаціями. Зокрема, проект Декларації з міжкультурного діалогу та запобігання конфліктам, що обговорюється нині в Раді Європи, передбачає, що принцип "культурного різноманіття" "не може бути застосований у термінах "більшості" або "меншості", бо такий підхід відокремлює культури і спільноти одна від одної, рубрикує таким чином, що соціальна поведінка й культурні стереотипи формуються на основі відповідного статусу тієї чи іншої групи.

Хоча принцип полікультуралізму посів почесне місце в документах, що визначають культурну політику Ради Європи та Європейського Союзу, із практичним застосуванням цього принципу виникають складнощі, саме в цьому і полягає актуальність дослідження теми цієї статті.

Полікультуралізм, вперше вжито на початку 1960 років, визначено як «положення або стан полікультурного буття; політику підтримки різноманітності етнічних культур в громаді», «стан або положення полікультурного буття; збереження різних культур або культурних відмінних рис єдиного суспільства, як держави або нації», «думку, що різні культури в суспільстві заслуговують рівної поваги і наукового інтересу» [11], «філософію, яка цінує етнічне розмаїття в суспільстві і спонукає людей дізнатися про внески людей з різноманітним етнічним походженням».[8]

Американський соціолог Натан Глейзер підкреслює складність визначення поняття полікультуралізм з огляду на те, що воно відображено через призму різних концепцій і теорій: «Поняття «полікультуралізм» з'явилося і поширюється так швидко, застосовується до такої безлічі понять і контекстів, використовується для критики та захисту такої безлічі явищ, що нелегко сказати, що ж мається на увазі під «мультикультуралізмом» [9].

Визначення, дане американською вченою Сонею Ніето, відображає ідеї соціальної справедливості і антирасизму, так як в основі її підходу лежить критична педагогіка [12]. Критичний мультикультуралізм С. Ніето знаходить

широке відображення в освітній практиці, де вся шкільна діяльність бачиться як основа для соціальних змін у суспільстві.

Д. Голлнік і Ф. Чінн представили наступне визначення: «Полікультурна освіта - це освітня стратегія, при якій культурний менталітет учнів розглядається як позитивний і головний в організації процесу навчання»[10]. Згідно Кім (Kim Y., 1987), полікультурна освіта повинна допомогти молодим людям «зрозуміти думки, поведінку, факти з точки зору власних етнічних коренів і з точки зору інших національностей. У такому освітньому процесі студенти усвідомлять сутність расизму (етноцентризму) і зрозуміють взаємозалежну організацію людського суспільства, а також і той внесок, який роблять різні етнічні групи в розвиток світу».

Мікро (Micro) (1992) пропонує визначення, яке стосується змістовних аспектів: «Полікультурна освіта - це процес загальної і базової освіти для всіх учнів, яке кидає виклик расизму і заперечує його, а також і всі інші форми дискримінації як в школі, так і в суспільстві, приймає і затверджує плюралізм, який представляють школярі та вчителі, а також і ті спільноти, в яких вони живуть. Ідеї полікультуралізму знаходять відображення в навчальному плані, методах і формах навчання і виховання, нормах спілкування між учителями, учнями, рідними і в тому загальному навчальному середовищі, яке створює школа.

Якщо оцінити стан полікультурної освіти в Україні, то слід визнати, що вона не входить до складу пріоритетних напрямків розвитку педагогічної науки та практики. І науковці, і шкільні вчителі часто замовчують такі «незручні питання», як міжетнічні конфлікти та націоналізм. Між тим полікультурність людини закладається не на генетичному рівні, вона соціально детермінована і має бути вихована.

Проблеми полікультурності в Україні обговорюються на конференціях, конгресах, семінарах тощо. Виходить низка праць Лукянчук С.Ф., Погребняк В. А., Слоньовської О. Б., в яких обґрунтовується доцільність запровадження ідей полікультурності у навчально-виховний процес освітніх закладів України.

Українські дослідники вказують на те, що полікультурна освіта і виховання не повинні заперечувати національній, а мають розглядатися разом як складові єдиного процесу. На їх думку таке поєднання сприятиме глибокому засвоєнню і розумінню як національних, так і загальнолюдських моральних цінностей.

В. Болгаріна, І. Лощенова подають свій погляд на полікультурну освіту: «...така освіта, для якої ключовими поняттями є культура як вселюдське явище; це засіб допомогти особистості в подоланні шляху від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільності інтересів народів у їхньому прагненні до миру, злагоди, прогресу через культурний розвиток[2, 5]».

Наявність гуманітарного компоненту в освіті та в суспільстві в цілому, що історично присутній у вітчизняній системі освіти відкриває можливості реалізації особистості в соціумі. Тому організація навчально-виховного процесу в університетах України відбувається з урахуванням її культурно-історичних традицій. Гуманітарна освіта в країні є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу. У переважній більшості українських університетів гуманітарний блок освітніх програм є домінуючим за обсягом; чільне місце в ньому посідають рідна й іноземні мови та література [7, 41].

Відповідно до галузевої концепції розвитку педагогічної неперервної освіти зміст соціально-гуманітарної підготовки вчителів передбачає поглиблення та професіоналізацію мовної, філософської, політологічної, культурологічної, соціологічної, правознавчої, економічної, фізкультурно-оздоровчої освіти та її професійно-педагогічне спрямування.

Перелік навчальних дисциплін та обсяг навчального часу на їх вивчення визначається стандартами вищої освіти з педагогічних спеціальностей з урахуванням їх специфіки. Передбачається збільшення обсягу навчального часу на вивчення мовних і культурологічних навчальних дисциплін та запровадження нових відповідних інтегрованих дисциплін. Соціально-гуманітарні навчальні дисципліни, що є фаховими з відповідної педагогічної спеціальності, вилучаються з цього переліку і вносяться до переліку навчальних дисциплін інших складових змісту підготовки педагогічних кадрів.

Щодо навчальних програм, що забезпечують полікультурну підготовку майбутніх учителів в українських університетах, тут пропонується вивчення таких гуманітарних дисциплін, як: українська мова, іноземні мови, латинь, література, географія, етика, релігія, образотворче мистецтво та ін.

Так, вивчення психології допомагає індивіду зрозуміти себе та з'ясувати психологічні механізми власної поведінки, правознавство – визначити місце і роль людини в суспільстві; історія вчить майбутніх педагогів аналізувати сучасні явища, знаходити зв'язки між історичними подіями, формувати образне мислення та цілісне уявлення картини світу. Політологія та знання з історії впливають на загальнокультурний розвиток особистості; всесвітня історія – на збагачення світовим та вітчизняним соціальним досвідом, розуміння закономірностей історичного розвитку світового товариства та власної країни; екологія вчить оберігати й підтримувати навколишнє середовище як умову спільного існування та розвитку тощо [6].

Деякі університети виділили додаткові години з варіативної частини на вивчення предметів, які містять полікультурний компонент. Так, дисципліна «Міжкультурне спілкування в багатокультурному суспільстві» викладається факультативно у межах ступеня бакалавра у Національному університеті «Львівська політехніка» і спрямована на формування таких компетенцій, як: багатокультурність та вміння цінувати розмаїття; здатність працювати у багатокультурних контекстах; вміння та бажання працювати в колективі; усне та письмове спілкування; здатність застосовувати знання на практиці; розуміння культур та звичаїв інших країн; здатність розуміти структури культурних систем [3, 172].

За словами міністра освіти Сергія Квіта «в західних університетах, де академічна культура формувалася протягом століть, усвідомлюють, що знання мов, навички ділової комунікації, розуміння ключових філософських ідей чи певних історичних процесів допомагають розвитку професійних компетентностей, сприяють професійному, світоглядному та особистісному зростанню студента» [4].

Один з вирішальних критеріїв успіху модернізації освіти – вирішення проблеми національної ідентифікації в контексті тих соціальних і культурних процесів, котрі пов'язані з переходом до громадянського суспільства. Українська педагогічна наука, як на наш погляд, має вірні орієнтири для створення оптимальної моделі освіти в поліетнічному середовищі.

В умовах загальносвітових інтеграційних процесів неупереджений порівняльний аналіз вирішення виховних проблем у різних національних освітніх системах є продуктивним. Зокрема, теоретичне осмислення багатого канадського досвіду полікультурного навчання доцільно використовувати у практиці реформування вітчизняної освіти.

Про виняткову увагу в Канаді суспільства і державних структур до виховання та навчання свідчить пильна увага до педагогічної освіти, яка вважається досить престижною. Міністерство освіти Канади надає особливе значення підготовці викладачів. Як зазначає в цьому зв'язку канадський дослідник Майкл Фуллан (Fullan): «Наше суспільство неможливо без викладачів, які самі постійно навчаються» [1].

Програми підготовки вчителів надають студентам унікальну можливість розвивати полікультурне мислення. Важливим завданням вважається формування у майбутнього вчителя позитивної установки по відношенню до всіх учнів, незалежно від расової, етнічної, лінгвістичної, релігійної приналежності. Ряд досліджень показав, що стереотипізація учнів має великий вплив на їх розвиток і ставлення до навчання. Базовим елементом становлення полікультурного мислення вважається розвиток ясного розуміння власної етнокультурної ідентичності, усвідомлення важливості вивчення власних культурних основ.

Полікультурна підготовка вчителя включає в себе вивчення природи стереотипів, їх ролі у формуванні упереджень, расизму, дискримінації та конфліктів. Погляд на інше «Я» особливо важливий у міжкультурному освітньому процесі, де є школярі з тих культурних груп, які історично були відокремлені і потоптані. Майбутнім вчителям дається установка створювати

довірчі відносини з учнями і таку навчальну обстановку, яка дозволить школярам залишатися тими, хто вони є, зберігати свою культурну своєрідність.

У навчальному плані підготовки вчителів чітко виділяється полікультурний аспект підготовки, який представлений навчальними дисциплінами. Зміст підготовки вчителів полягає у двох компонентах - спеціальному (з навчального предмета) і професійно-педагогічному. Найнижчий рівень учительської програми зазвичай включає такі дисципліни: початкову і середню освіту, професійну освіту, спеціальну освіту, освіта корінних і північних народів, освіта для дорослих, спеціальні програми з мистецтва та музики, друга іноземна мова, релігія, основи догляду за дитиною і фізична культура.

Наприклад, учительська програма в Британській Колумбії включає кілька основних курсів: основні принципи навчання, побудова навчального плану та уроку, організація взаємодії на уроці. Також існують курси складові: спеціальне навчання, освіта корінних і північних народів, полікультуралізм (як модулі в інших курсах). Питання взаємовідносин з групами людей, які є не представленими в суспільстві, вивчаються на заняттях міжкультурних, соціальних досліджень і заняттях по спеціальному навчанню. Поєднання загальних професійних знань і знань за спеціалізацією необхідно для отримання кваліфікації вчителя [1].

Особлива увага в підготовці вчителів для загальноосвітніх шкіл звертається останнім часом на питання шкільної адаптації, інтеграції та навчання дітей різних етнічних груп, іммігрантів. Відповідні розділи включені в професійні навчальні дисципліни та курси. Ці курси готують вчителів до роботи з дітьми, які погано володіють англійською мовою і відчують у зв'язку з цим психологічний дискомфорт.

У навчальний план також включається дослідницька робота в культурно - різноманітному шкільному середовищі. Подібна дослідницька робота включена в навчальні плани педагогічних коледжів та університетів. Вважають, що прийти до розуміння іншої культури вчитель, може, проводячи дослідницьку роботу в середовищі цієї культури.

Одним із завдань підготовки вчителів є їх знайомство з сучасними підходами до викладання. Однак, як відзначають багато дослідників, незважаючи на те, що молоді вчителі знайомі з сучасними тенденціями у викладанні, вони підсвідомо можуть слідувати тим методам навчання, згідно з якими навчали їх самих. Для того, щоб зламати ці стереотипи, необхідно дати глибоке теоретичне обґрунтування нових підходів, дати приклади їх практичного застосування.

Особлива роль в полікультурному навчанні відводиться викладачу. Тип взаємодії викладача зі студентом є визначальним фактором у навчанні і успішності студента. Підкреслюється важливість усвідомлення викладачем власних цінностей, поглядів, сприйняття життя, власних забобонів. Зміст курсу, стиль спілкування зі студентами, динаміка заняття, атмосфера в групі залежать від раси, етнічності, статі викладача.

У полікультурному середовищі особливо цінується партнерство між викладачами і адміністрацією. Якщо полікультурна політика проводиться і підтримується адміністрацією навчального закладу, вона має більше шансів на успіх: полікультурні курси будуть сприйматися більш серйозно, в тому числі і представниками домінуючої групи суспільства.

Позааудиторна діяльність відіграє величезну роль у становленні полікультурного фахівця, так як вона є важливою складовою навчального процесу. Створення сприятливого клімату, середовища навчального закладу відіграє величезну роль у реалізації полікультурної освіти. Крім того, в університетах створюються системи підтримки та організації різних видів діяльності студентів - представників різних етнічних груп. Наявність представників різних етнічних груп у студентському та викладацькому середовищі є однією з умов полікультурної практики [10].

Полікультурна освіта закликає до партнерства, співпраці, альянсу усіх боків освітнього процесу. Вчені підтримують холістичний підхід полікультурної трансформації - зміна змісту навчання, методів навчання і освітнього середовища, коли всі учасники освітнього процесу залучені до вирішення єдиного завдання.

Висновки. Порівняння українського та канадського досвіду розв'язання проблем полікультурності у ВНЗ дають змогу зробити висновки. А саме, йдеться про справжнє перетворення навчального процесу, для якого необхідні фундаментальні та системні зміни в самій його організації. Ці зміни можуть бути пов'язані з такими чинниками, як

- расове, етнічне різноманіття студентів і викладачів; наявність в студентському та викладацькому колективах різних мовних, релігійних груп;
- необхідність відображення культурного різноманіття в навчальних планах, при контролі навчальних планів, в діях професорсько-викладацького складу, процедури оцінки знань;
- важливість створення в навчальних закладах клімату взаєморозуміння, підтримки всіх етнічних груп.

Педагогічний досвід Канади вирішення питань підготовки вчителів до роботи в полікультурному середовищі є джерелом удосконалення сучасної вітчизняної педагогічної практики. На наш погляд, необхідно активніше використовувати накопичений світовою педагогічною практикою потенціал вирішення проблеми полікультурної освіти, враховуючи сьогоденні соціально-політичні та культурні реалії в Україні.

Подальшого дослідження потребують питання загальної характеристики полікультурного виховання в сучасній шкільній освіті України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балицька І.В. Мультикультурна освіта в США, Канаді та Австралії: дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 / Ірина Валеріанівна Балицька. - Москва, 2009. - 425с.
2. Болгарінова В. Культура і полікультурна освіта /Болгаріна В., Лощенова І.// Шлях освіти.-2002.-№2.-С.3-6
3. Грива О. Модель соціально-педагогічної підготовки фахівців до роботи з молоддю в умовах полікультурності / О. Грива // Збірник праць Полтавського державного університету. – 2003. – № 1–2. – С. 171–174.
4. Квіт С. «Потрібні зміни: зміст і завдання освітніх реформ» для «Української правди» [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/comments/43206-stattya-ministra-osviti-i-nauki-sergiya-kvita-dlya-ukrayinskoyi-pravdi-vid-27.01.2015>
5. Кучай Т. Традиції Становлення Шкільної Освіти Канади/Т.Кучай// Порівняльна професійна педагогіка. – 2012. - № 2. – С.23-28.

6. Особливості гуманітарної підготовки і професійної кваліфікації студентів в технічному університеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/articles/136.html>.
7. Тенденції розвитку змісту базової освіти у країнах Заходу / [Г. С. Єгоров, Н. М. Лавриченко, Б. Ф. Мельниченко] / АПН України, Ін-т педагогіки. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2003. – 186 с.
8. Citizen Warrior [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.citizenwarrior.com/2008/09/definition-of-multi-culturalism.html>
9. Glazer N. We Are All Multiculturalists /N.Glazer/ Now Cambridge, Mass. Harvard University Press, 1997. – 183с.
10. Gollnik, D.M., & Chinn, P.C. Multicultural education in a pluralistic society/ D.M. Gollnik & P.C. Chinn/ Columbus, OH: Merrill,1990. – 327с.
11. Multiculturalism in Culture [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://dictionary.reference.com/browse/multiculturalism>.
12. Nieto S. Affirming Diversity: The Sociopolitical Context of Multicultural Education / S. Nieto/ Pearson Education, Inc., 1992. – 496с.

РЕЗЮМЕ

О.В. Свиридюк. Поликультурность как стратегия инновационного развития в Украине высшего педагогического образования.

В статье рассматривается поликультурность как стратегия инновационного развития в Украине высшего педагогического образования. Целью статьи является анализ и сравнение содержания поликультурного компонента в учебных планах по подготовке учителей в Украине и Канаде. Методология исследования предусматривала использование теоретических и практических исследовательских методов. Рассмотрены сущность понятия поликультурности. Осуществлен компаративный анализ поликультурного компонента в учебных программах подготовки учителей в высших учебных заведениях Украины и Канады. Сделаны выводы необходимо активнее использовать накопленный мировой педагогической практикой потенциал решения проблемы поликультурного образования. Среди перспектив дальнейших научных исследований определены вопросы общей характеристики поликультурного воспитания в современном школьном образовании Украины.

Ключевые слова: поликультурность, инновационное развитие, культурный плюрализм, разнообразие, этнокультурный, идентичность, межкультурный, интеграция.

SUMMARY

O.V.Svyrydiuk. Multiculturalism as a strategy of higher education innovative development in Ukraine.

In the article the multiculturalism as a strategy of innovative development in Ukraine education degree has been viewed. The article aims to analyze and compare the contents of multicultural component in the curriculum of teacher training in Ukraine and Canada. Research methodology included the use of theoretical and practical research methods. The essence of the concept of multiculturalism has been stated. Comparative analysis of multicultural component in the curriculum of teacher training in higher educational institutions of Ukraine and Canada has been done. State of multicultural education in Ukraine has been outlined. The content of subjects included in the teacher training curriculum for readiness to work in a multicultural environment has been considered. For example National University "Lviv Polytechnic" has been shown that in addition to mandatory subjects divergent courses entered, in order to develop competencies such as: multiculturalism and the ability to appreciate diversity; ability to work in a multicultural context; ability and desire to work in a team; oral and written communication; ability to apply knowledge in practice; understanding the cultures and customs of other countries; ability to understand the structure of cultural systems. Multicultural teachers training in Canada includes the study of the nature stereotypes, their role in the formation of prejudice, racism, discrimination and conflict has been set. The content of teacher training has got two components - special (of subjects) and vocational has been pointed. The special role of the teacher in multicultural education in Canada has been emphasized. The importance of teacher awareness of their own values, attitudes, perception of life, and their own prejudices has been outlined. Extracurricular activity also plays an important role in the development of multicultural professional, as it is an important part of the educational process. In the conclusions the accumulated global pedagogical practice potential solution to the multicultural education problem should actively be used. The issue of the general characteristics of multicultural education in modern school education Ukraine has been defined among the prospects of further scientific studies.

Key words: *multiculturalism, innovative development, cultural pluralism, diversity, ethnoculturism, identity, interculturalism, integration.*